

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Svetozár Krno
Článok / Article: Nastáva koniec dominancie tradičných politických strán?
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

KRNO, S. 2017. Nastáva koniec dominancie tradičných politických strán? In *Politické vedy*. [online]. Roč. 20, č. 1, 2017. ISSN 1335 – 2741, s.34-46. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2017/1-2017/svetozar-krno.html>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

NASTÁVA KONIEC DOMINANCIE TRADIČNÝCH POLITICKÝCH STRÁN?

END THE DOMINANCE OF THE TRADITIONAL POLITICAL PARTIES?

Svetozár Krno*

ABSTRACT

The author analyses the development stages of political parties stemming from the theory of cleavages that has its justification especially in the European traditions. The perception of fundamental and long-lasting problems has split the society on the basis of ideological and value orientation. Afterwards, the theory of cleavages was further enriched consequently to the transformation of Eastern European states. At the same time, the author distinguishes between six types of political parties in regard to historical development. This classification reflects itself in the internal organisational structures of the parties and their functioning as institutions. The aim of the article is to point out to the transformation process of political parties and their classification. The author does not perceive their transformation as a game or failure of individuals and groups, but rather as the objective eternally changing process. In regard to the contemporary trends he concludes that the political sciences face the challenge to analyse objectively the increasing influence of the so called non-standard political parties.

Key words: Political party, Cleavage, National revolution, Industrial revolution, Center, Periphery, Church, State, Town, Village, Labor, Capital, Mode Support, Foreign policy, Postmaterializmus, Late modernity

Úvod

Jedno z prvých vyťačených literárnych diel *Kniha premien* (I-f'ing), ktorá vznikla na území Číny, dlhodobo ekonomicky najdynamickejšej veľmoci, opierajúca sa o roľnícke tradície, považuje za jedinú večnosť – večný kolobeh roka a neustále premeny. Nejde o vedecké dielo ani o odbornú publikáciu, ale predovšetkým o filozoficko-vešteký text, ktorý však má jedno silné poslanstvo

* Prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc. pôsobí ako profesor na Katedre politológie a euroázijských štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Boženy Slančíkovej 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, e-mail: skrno@ukf.sk.

prežívajúce tisícročia. V skúmaní neexistuje stabilita a večná istota. Každé sebauspokojenie a presvedčenie, že sa konečne môžeme opierať o trvalé a stabilné vedecké poznanie, znamená vlastne stagnáciu a prípravu na veľké rozčarovanie. I na tom najluxusnejšom bicykli, keď prestaneme šliapať do pedálov, nastane neprijemný pád.

V technických a prírodných vedách sa bežne stáva, že ak novo nazhromaždené poznatky ich interpretácie prekročia kritické množstvo, dochádza k zásadnému obratu v myslení a relativizovanie pohľadu na svet. Desiatročia dominujúce teórie sa tak presúvajú do učebníc histórie vedy, čo mnohí prežívajú veľmi bolestne. Pri spoločenských vedách môže nastať „revolúcia“ nielen pri naakumulovaní nových poznatkov, ale aj pri ich ignorovaní. Aj keď zaspí veda, spoločenský vývoj drasticky upozorní na potrebu prehodnotiť doterajšie kanonizované názory.

Tieto poznámky sa týkajú aj politológie a teórií politických strán.¹ Európska skúsenosť je spätá s ideologickou polaritou prehĺbenou najmä po Veľkej francúzskej revolúcii, ktorá vytvorila špecifické podmienky politického vývoja v Európe. Kontrastuje s filozofickou koncepciou čínskeho taoizmu, jeho jin a jang, kde párové kategórie spolunažívajú skôr v dynamickej harmónii ako v radikálnom napätí či zákopovom boji²

¹ Pojem politická strana – Partei (nemecky, luxembursky a estónsky), party (anglicky), partij (holandsky), partie (francúzsky, dánsky a nórsky), partiet (švédsky), partido (španielsky, portugalsky a galijsky), partito (taliansky), partit (katalánsky, okcitánsky, maltsky), partidul (rumunsky, moldavsky), partia (albánsky, litovský, lotyšský, poľský, rusínsky, srbsky, macedónsky, bulharsky, rusky, bielorusky, ukrajinsky, gruzínsky, kazašsky a kirgizsky), páitri (írsky), partiat (grónsky), párt (maďarsky), partisi (turecky), partijasi (azerbajdžanský a uzbecký) – má korene v latinskom pars (časť) a partire (deliť). V slovanských jazykoch sa používajú aj výrazy strana (slovensky a česky), stranka (slovincky, chorvátsky, srbsky a macedónsky) a stronictwo (poľsky). Islandsky a faersky sa hovorí flokkurinn, welšsky plaid, fínsky puolue, estónsky erakond, grécky kómma, baskicky alderdi, arménsky kusaktücün, abcházsky apartia, hebrejsky mifleget, arabsky hizb, tadžicky hizbi, perzsky hezb-e, japonsky to, v jazyku hindu dal, mongolsky nam, čínsky, kórejsky a vietnamsky tang.

² **Lao c. Siddhártha** (*Budha*), **Mahávira** (*Džin*) a **Konfucius** zhruba pred dva a pol tisíc rokmi položili základy štyroch učení, ktoré určovali a dnes ovplyvňujú vývoj myslenia juhovýchodnej Ázie. Na rozdiel od európskych filozofických škôl nestáli v radikálnom vzájomnom napätí a neiniciovali toľké svetonázorové krvavé strety. Vnútrotných vojen v juhovýchodnej Ázii prebehlo neúrekom. Sledovali zväčša tradičné dobyvateľské a koristnícke, a nie ideologické ciele.

Vyhrotený antagonizmus nenastal ani medzi dvomi krajne rozdielnymi politologickými školami. Konzervatívni etatisti, legisti (fa-řia), ktorých korene siahajú do spomínaného, filozoficky plodného, obdobia, sa vyjadrovali s rešpektom o šen-nungoch, akýchsi roľníckych tradicionalistických predanarchokomunistoch, ktorí akceptovali cisára za predpokladu, ak aj on bude pracovať na poli

1 Teória štiepných línií

Americký sociológ **Seymour Martin Lipset** a nórsky politológ **Stein Rokkan** (Lipset, Rokkan, 1967) interpretovali vznik a vývoj politických strán a stranických systémov na princípe vyhrotenej polarity. Rozšírili pojem *cleavages*, ktorý sa zvykne do slovenského jazyka prekladať ako štiepenie, trieštenie, konflikt, konfliktná línia, rozpor, protirečenie, atď. Obaja autori zdôrazňovali, ako pretrvávajúce závažné spoločenské, politické, ekonomické, kultúrne, náboženské a civilizačné problémy delia spoločnosť zvyčajne na dva veľké tábory. Objektívne spoločenské podmienky vytvárajú možnosti pre vznik stranických štruktúr, ktoré získali pôdu pre registrovanie, pochopenie, analýzu a artikuláciu problémov a reprezentovanie konkrétnych záujmov niektorého zo spomínaných táborov.

Dvojica autorov používa spojenie *The Four Thresholds* (štyri prahy), ktoré musia prekonať politické hnutia alebo strany, ak sa chcú presadiť. Prvý prah predstavuje otázku legitímnosti požiadaviek, druhý sa týka možnosti participácie podporovateľov, tretí presadenia reprezentantov do štátnych pozícií samostatne alebo pomocou starších subjektov a posledná sa týka možnosti, či sa vytvorí väčšina, ktorá dokáže záujmy presadzovať.

Rokkan a **Lipset** rozlišovali a vysvetľovali v rámci tzv. historicko-konfliktného prístupu štyri základné konfliktné línie (*cleavages*), na základe ktorých vznikajú politické strany. Ide o dvojice:

a jeho žena šit.

Lao ě načrtnol (podľa niektorých verzií rozvinul už existujúcu) koncepciu, v ktorej vystupuje kľúčové slovo tao. Podobne ako mnohé iné čínske pojmy sa ťažko prekladá do európskych jazykov. Zvyčajne sa interpretuje zvlgarizovane ako cesta. Ide však o menej konkrétny pojem. Presnejšie sa dá preložiť ako púť. V Európe sme si zvykli vytyčovať ciele a budovať cesty k nim. Odbočky z určeného smeru sme rozličnými spôsobmi sankcionovali, či už išlo o heretikov alebo revizionistov. V slovenskej frazeológii výraz „*dať sa na krivé chodníčky*“ znamená zlé, škodlivé konanie. Západná civilizácia stavia na substančnom myslení. Viac ako iné, požaduje istotu, betónovú stabilitu, pevný bod, jasný uchopiteľný praprincíp, jednoznačného priateľa aj nepriateľa, mesiáša, strážcu, čosi alebo kohosi, čo sa o nás bude starať. V jej lone sa zrodil dogmatizmus. V antickom Grécku dochádza k výraznému napätiu medzi materialistami a idealistami. Obidve tendencie potrebovali jasné kategórie a praprincíp sveta. **Táles** ho videl vo vode, **Anaximénes** vo vzduchu, **Anaximandros** (všetci boli vrstovníci spomínaných čínskych filozofov) v apeiróne, mladší **Anaxagoras** v homoiemériách, **Empedokles** v štyroch koreňoch – v zemi, vode, vzduchu a ohni, **Demokritos** v atónoch a prázdne. Viacerí materialisti absolutizovali význam hmoty, **La Mattrie** dokonca redukoval človeka na zložitý výkonný stroj. O to ťažšie prijali kedysi modernú koncepciu fyzikálneho poľa.

1. centrum – periféria,
2. cirkev – štát,
3. mesto – dedina,
4. práca – kapitál.

Pri analýze vzniku politických strán vychádzali z dvoch revolúcií, z národnej a priemyselnej, ktoré dosiahli dve dimenzie – teritoriálnu a funkcionálnu. Obe prebehli vo väčšine európskych štátov v 19. storočí. Národnú revolúciu charakterizovalo zavŕšenie formovania moderných národov, národných štátov³, presadzovanie jazykovej unifikácie⁴, tvorba vojensko-administratívnych,

³ Líder VPN a prognostik **Fedor Gál** pol roka po rozdelení spoločného štátu nepriznával objektívne tendencie v národno-emanipačných hnutiach v Európe, ktorú viac ako iné kontinenty tvoria prevažne národné štáty vytvárané nielen v 19. storočí, ale aj v súčasnosti. V emotívne ladenom časopiseckom článku sa s trpkosťou priklonil k sprisahaneckým teóriám. Podľa neho: „*Pre budúcnosť teda ostane zánik Československa a vznik samostatnej Slovenskej republiky aj produktom úsilia agentúrnych sietí a komunistov. Žiada sa mi v tejto súvislosti povedať po slovensky: je to v riti.*“ (Gál, 1993, s. 5). Podľa neho teda nešlo o objektívnu nevyhnutnosť, ale subjektívne hry temných síl.

⁴ V Grécku po ustupovaní Osmanskej ríše, nastala prudká diskusia o jazyku, ktorá nadobudla aj politický rozmer. Puristi presadili tzv. *kathareusu* (čistý jazyk), ktorej cieľom bolo uchovať archaický jazyk, vyhnúť sa cudzím slovám vytvorením neologizmom, opierajúcim sa o staré výrazy. Druhú smer, tzv. *dimotiki*, vychádzal z ľudových tradícií. Odmietal elitárstvo. Kathareusa prevažovala do konca 19. storočia. Jej ústup nebol ľahký. Preklad evanjelií do ľudového jazyka, uskutočnený básnikom **Alexandrom Pallisom**, vyvolal v roku 1901 masové demonštrácie, ktoré si vyžiadali ôsmich mŕtvych a neskôr aj pád modernistického premiéra **Georgiosa Theodókisa**. Aj pre túto historickú skúsenosť dnešná moderná ústava zakazuje ľubovoľné preklady biblických textov. V článku 3/3 gréckej ústavy sa píše: „*Text Pisma svätého musí byť udržiavaný v nezmenenom stave. Úradný preklad textu do akejkoľvek inej formy jazyka, bez predchádzajúceho súhlasu zo strany autokefálnej cirkvi Grécka a Veľkej Kristovej cirkvi v Konštantínopole, je zakázané.*“ O dva roky protestovali demonštranti proti uvedeniu Aichylovej tragédie Oresteia v aténskom divadle v jazyku dimotiki. Tento raz zahynuli dvaja ľudia.

Jazyková otázka výrazne štiepila aj nórsku spoločnosť, čo sa odrazilo aj na súperení politických strán. Básnik **Henrik Wergeland** sa opieral o južné nárečia a o dánčinu. Týmto smerom sa pohol lingvista **Knud Knudsen**, až vznikol *riksmål* (rišský jazyk), z ktorého sa neskôr vyvinula novšia podoba *bokmål* (knižný jazyk). V buditeľskom hnutí sa objavil učiteľ, básnik jazykovedec-samouk **Ivar Andreas Aasen**, ktorý skúmal severské a západné nárečia. Tvrdil, že *riksmål* je vzdialený bežnej reči mnohých regiónov. Napísal dve prelomové práce *Det norske Folkesprogs Grammatik* (Gramatika nórskeho ľudového jazyka, 1848) a *Ordbog over det norske Folkesprog* (Slovník ľudovej nórciny, 1850), ktoré sa stali základom pre kodifikáciu pre *landsmål* (vidiecky jazyk) po reformách v roku 1929 premenovaný na *nynorsk* (nová nórcina). Z jeho kodifikovanej formy sa vyvinuli dva varianty. Klasický nynorsk sa pokúsil o kompromis. Opiera sa popri staronórskych dialektoch aj o dánčinu a ďalšie severogermánske jazyky. Stúpenci užšieho zväzku s pôvodným ľudovým jazykom sa hlásia k tzv. radikálnemu nynorsku.

Dnes je v oficiálnom hovorovom aj písomnom prejave dovolené používať všetky štyri podoby jazyka. Medzi nimi dominuje bokmål, ktorým hovoria štyri pätiny obyvateľstva a to najmä v hlavnom

hospodárskych a kultúrnych centier. Tento proces narážal na odpor regiónov, ktoré sa bránili unifikácii z historických, kultúrnych, etnických a mnohých ďalších špecifických regionálnych príčin.

To podnietilo vznik národných, neskôr aj regionálnych strán. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa v Belgicku štiepili hlavné parlamentné subjekty podľa flámsko-valónskeho etnického kľúča na dvojice kresťanskodemokratických, liberálnych, socialistických a environmentálnych strán. V osemdesiatych rokoch narástol vplyv nacionalistických subjektov. Napätie medzi severným Talianskom a zvyškom štátu založené na netnickom princípe vytvorilo v nasledujúcej dekáde úspešnú Ligu severu.

Národná revolúcia vytvorila priestor pre súťaženie štátu a cirkvi a preniesla do politickej roviny rozpor medzi katolicizmom a protestantizmom. V tzv. katolíckych krajinách vznikli prvé kresťanské strany. V povojnovej Európe nastala potreba ich zakladania v súvislosti s poklesom vplyvu ideológií aj v protestantskej Škandinávii. Pevné miesto v straníckom systéme súčasnej Českej republiky si našli aj „lidovci“ napriek tomu, že značnú časť obyvateľstva štátu tvoria ateisti.

Priemyselná revolúcia vyvolala sťahovanie obyvateľstva z tradičných poľnohospodárskych oblastí do nových priemyselných centier a explóziu urbanizácie. Prehĺbil sa tak rozpor medzi mestom a dedinou, čo sprevádzalo zakladanie agrárnych strán, a neraz aj tradicionalizmus verusus pokrokárstvo, čo urýchlilo vznik konzervatívnych a liberálnych strán.

Rozvoj kapitalizmu prehĺbil najmä vo veľkých mestách rozpor medzi prácou a kapitálom, resp. zamestnancami a zamestnávateľmi. Prispel k diskusii o úlohe štátu pri prerozdeľovaní bohatstva, v daňovej, sociálnej, školskej, kultúrnej a zdravotníckej politike. Dal podnet ku vzniku masových sociálnodemokratických strán. Tam, kde sa rozpor vyhrotil, po prvej svetovej vojne sa od nich odštiekli masové komunistické strany. Pokiaľ predchádzajúce tri „cleavages“ pôsobili s veľmi rozličnou intenzitou, prehľbovali odlišnosť jednotlivých štátoch aj jednotlivých období, posledný spomínaný rozpor sa silne prejavil takmer všade v Európe a pôsobil homogenizujúco.

meste, na východe krajiny a v cudzine. Nynorsk sa používa na západe Nórska. Na rozdiel od bokmálu, ktorý stojí bližšie k dánčine a švédčine, sa zaraďuje k západnej podskupine severogermánskych jazykov (spolu s islandčinou a faerčinou). Radikálny nynorsk ustupuje klasickému. Úsilie vytvoriť jednotný kompromisný, jediný úradný jazyk, tzv. *samnorsk*, sa skončilo neúspešne.

Spor o kodifikovanú formu jazyka sa prejavil aj na chorvátskom, slovenskom a iných politických procesoch.

Uvedené možno vyjadriť nasledujúcou schémou:

	teritoriálna dimenzia	funkcionálna dimenzia
národná revolúcia	centrum kontra periféria	cirkev kontra štát
priemyselná revolúcia	mesto kontra vidiek	vlastník kontra zamestnanec

Všeobecne platí, že čím viac takýchto rozporov spoločnosť registruje, tým (a to najmä v prípade pomerného volebného systému) je stranický systém členitejší. Holandský politológ **Arend Lijphart** (1990) pridal k základným štyrom konfliktným líniam tri ďalšie, a to:

5. podpora režimu,
6. zahraničná politika,
7. postmaterializmus.

Piata línia dala podnet na delenie strán na systémové a nesystémové.

Šiesty rozpor učebnicovo determinoval vznik prvých gréckych politických strán počas oslabovania Osmanskej ríše, ktoré si svoju orientáciu nezakrývali a premietli ju aj do názvov. Tak v roku 1827 vznikla Anglikón Kómma (Anglická strana) s liberalistickým zameraním vedená exprezidentom princom **Alexandrosom Mavrokordatosom** a kritizujúca autokratické metódy bavorského kráľa **Ota I.**

Gallikón Kómma (Francúzska strana) vznikla v roku 1827. Opierala sa o prefektov, policajných dôstojníkov a sudcov. Reprezentovala liberálno-národne orientovaných voličov. Zázemie získala najmä v strede Grécka, vo Východnej Remele a v Euboei.

Rossikón Kómma (Ruská strana) bola založená v roku 1827. Združovala konzervatívcov. Mala úzke väzby na pravoslávne duchovenstvo, ktoré sa cítilo utláčané katolíckym panovníkom **Otom I.** Jej radikálne krídlo na čele s vodcom protiosmanského povstania **Theodorom Kolokotronisom** žiadalo ruského cára **Mikuláša I.** o pomoc.

Geopolitický rozpor ako stranotvorný faktor sa viditeľne začal prejavovať pred vznikom prvej svetovej vojny. Prehĺbil sa po Októbrovej revolúcii v Rusku v roku 1917. Najväčšie rozmery dosiahol po druhej svetovej vojne. Po konci dvojblokového delenia sveta sa výrazne zoslabil.

Siedmy rozpor sa stal zreteľným na začiatku osemdesiatych rokov 20. storočia. Relatívny úspech environmentalistov vyvolal protireakciu. V švajčiarskom parlamente sa objavila Strana automobilistov Švajčiarska (Auto

Partei de Schweiz). V rokoch 1999–2004 pôsobilo v Európskom parlamente francúzske právnicke zoskupenie pod názvom Poľovníctvo, rybníctvo, príroda, tradície (Chasse, Pêche, Nature, Traditions).

Environmentálne strany vo východnej časti svetadielu stoja na okraji politického spektra. Ich dočasný úspech po páde Berlínskeho múru neodrážal hlbšie zakorenené ideologické hodnoty v spoločenskom vedomí. Bol skôr prejavom dočasného konjunkturalizmu a účelovosti.

Spomínané póly rozštiepenej spoločnosti majú objektívnu povahu. Počas transformácie Slovenskej republiky po roku 1990 podliehala značná časť novinárskej obce a ňou ovplyvnení analytici názoru, že jednotlivé spomínané póly nie sú neutrálne, rovnocenné sociologické a politologické kategórie, ale rozlišovali v nich podobne ako kedysi perzský kazateľ **Máni** dobro a zlo. Veľa energie sa spotrebovalo na opakovanie téz o „zlých“ agrárnych tradíciách a o „dobrom východisku“, t. j. dokončení spoločenskej urbanizácie. Podobne, aj v odbornej tlači veľmi emotívne, sa postupovalo pri protirečení centrum – periféria.

Iní autori spomínali a zdôrazňovali aj ďalšie štiepne línie, napr. **Hans Jürgen Eysenck** (1999) demokratizmus verzus autoritarizmus. Niektoré cleavagessilno rezonujú v konkrétnom regióne a dobe, ale nemajú všeobecný charakter (napr. otázka prohibície v medzivojnovnej Škandinávii).

2 Klasifikácia politických strán z hľadiska historického vývoja

Z *historicko-vývojového* hľadiska možno rozlíšiť šesť typov strán, ktoré sa diferencujú aj úlohou pri sprostredkovaní vzťahu medzi občianskou spoločnosťou a štátom. Najstaršie strany nazývané *elitárske* reprezentovali záujmy väčšinou niekoľkých šľachtických dynastií, ktoré súperili o vplyv s monarchom alebo stáli na jeho strane. Tieto aristokratické subjekty získali po čase konkurenciu v podobe významných osobností ktoré vznikali politickou aktivizáciou buržoázie a to prevažne na parlamentnej pôde. Podnikatelia, právnici, lekári, univerzitní profesori, duchovní a farmári si vytvárali strany osobností (tzv. *party of notables*) a odbočky mimo parlamentu vo veľkých mestách.

Rozširovaním volebného práva a vyostrením rozporu medzi prácou a kapitálom sa vytvorili podmienky na vznik *masových strán*, ktoré sa začali

presadzovať po zavedení všeobecného volebného práva pre mužov.⁵ V tejto etape sa vytvorili najpevnejšie väzby medzi elitou a členskou základňou, ich sympatizantmi a voličmi. Strany nedostávali dotácie od štátu a nepotrebovali sponzorské dary. Žili prevažne z príspevkov svojich členov a stúpcov. Orientovali sa na konkrétne, relatívne stabilné voličské skupiny (robotníci, poľnohospodári a pod.). Vo vláde sa usilovali reprezentovať ich záujmy. Udržovali si výrazný ideologický ráz a vlastnú stranícku tlač. Opierali sa o masovú členskú základňu so zložitou organizačnou štruktúrou. Významnou stránkou stranického života boli členské schôdze a zjazdy.

Po druhej svetovej vojne sa v západnej Európe začali uvoľňovať väzby medzi občianskou spoločnosťou a politickými stranami, ktoré sa zbavovali ideologického fundamentalizmu, ale aj jednoznačnej ideologickej orientácie. Stranícke elity čoraz viac inklinovali k štátu (ba stávali sa jeho súčasťou). O to menej si všímali tradičné voličské zázemie a členstvo pochádzajúce prevažne z niektorej spoločenskej vrstvy, a dostávali sa s ním do konfliktu. Tomuto procesu napomohla individualizácia života v moderných spoločnostiach, ktorá spôsobovala pokles záujmu občanov o organizovanie sa v politických subjektoch, sociálna mobilita, erózia sociálnych hraníc a nové komunikačné kanály (napr. televízia). Strany postupne prestávali zastupovať špecifickú časť občianskej spoločnosti a stávali sa skôr univerzálnymi sprostredkovateľmi vzťahu medzi občianskou spoločnosťou a štátom. Zmenili stratégiu oslovovania voličov. Za cieľovú skupinu považovali najširšie vrstvy obyvateľstva bez ohľadu na ich sociálno-triedne, svetonázorové či profesionálne začlenenie. **Otto Kirchheimer** použil v tejto súvislosti ako prvý pojem *všefudová strana* (*catch all party*).

V poslednej štvrtine 20. storočia sa presadzuje štvrtý typ. *Kartelová strana* symbolizuje výrazné vzdialovanie sa od občianskej spoločnosti. Lídri sa sústreďujú na efektívnu volebnú kampaň, získanie dostatočného počtu hlasov a po voľbách na obsadenie politických funkcií v štátnom aparáte. S cieľom udržať si postavenie v stranícko-politickom systéme a v štáte uzatvárajú spojenectvá so stranami, ktoré sú historicko-ideologicky, programovo a štýlovo protikladné. Uprednostňujú stabilitu pred pôvodnými strategickými záujmami. Súčasne podnikajú kroky (napr. účelovou zmenou volebného systému), aby zabránili

⁵ Francúzsko zaviedlo všeobecné hlasovacie právo pre mužov v roku 1848, Nemecko – 1869/71, Švajčiarsko – 1848/79, Nový Zéland 1889, Nórsko 1897, Austrália – 1903, Fínsko – 1906, Rakúsko 1907, atď.

vstupu nových konkurentov do parlamentu a tým aj do štátnych funkcií a to bez ohľadu na ich ciele a hodnotovú príbuznosť. Zbavujú sa tak zvyškov pôvodných programovo-ideologických funkcií. Hodnotové rozdiely súperiacich subjektov sa stierajú natoľko, že bežný občan nevidí medzi nimi veľký rozdiel a stráca možnosť efektívneho výberu, lebo sa mu neponúkajú zásadne odlišné varianty.

Miznú úzke väzby medzi stranou, členmi a voličmi. Stranícky život, schôdze, zjazdy a pravidelné osobné kontakty s občanmi sa redukujú a stávajú sa formálnymi. „*Pre stranické elity sa organizované členstvo stáva záťažou.*“ (Klíma, 1998, s. 38) Základné organizácie strácajú reálny vplyv na centrálnu politiku. Absenciu pravidelného a funkčného kontaktu s členstvom a voličmi nahrádza premyslená marketingová stratégia. Stranícky piár, reklamná zručnosť, heslá a ďalšie znaky zatláčajú do ústrania obsah politiky.

Nastáva tak atomizácia a anonymizácia ľudí. Organizovaný straník i volič upadajú do pasivity. Nevidia zmysel angažovanosť sa v stranických štruktúrach, odmietajú ich finančne podporovať. Strany, ktoré prichádzajú o členov, sú odkázané na iný zdroj príjmov ako členské príspevky. Prenos ťažiska financovania na podnikateľské a lobistické zoskupenia vytvára pre demokraciu nebezpečné klientelistické väzby. (Klíma, 2015) Demokracia ustupuje lobokracii. Strany sa tak dostávajú do prostredia, v ktorom pociťujú väčšie záväzky voči darcom ako voči občanom. Prenos hlavnej ťarchy na štát tiež neponúka východisko zo straty členstva. Príspevok za hlasy a každoročné príspevky podľa počtu poslancov v centrálnom parlamente znamenajú prerastanie strany so štátom. Dotácia zo štátneho rozpočtu neprispieva k tomu, aby stranické elity boli vynútené (aj z ekonomického hľadiska) užšie spolupracovať s členskou základňou a voličmi aj mimo volebného obdobia a uchádzať sa o ich dôveru. Podľa **Natálie Švecovej** (2014, s. 37): „*Nadmerné napájanie stranických financií na štátny rozpočet vedie kupevneniu strán kartelového typu s tendenciou ďalšieho odcudzenia sa od elektorátu.*“ V oboch prípadoch je narušená legitimita moci.

Trend zapadá do tendencie, ktorú britský politológ **Colin Crouch** nazval postdemokracia. Jeho práca *Post-democracy* sa stala bestsellerom v tom dobrom slova zmysle. Podľa neho často v spoločnosti, ktorá nadobudla dlhoročné demokratické tradície, štandardné inštitúcie, profesionálne ústavy a zákony a v ktorej väčšina obyvateľstva sa úprimne hlási k demokracii, v reálnej praxi prevládajú iné princípy. Ide o prostredie, v ktorom existujú slobodné voľby, súťaživé politické strany a občianske združenia, ale postupne

sa nahrádza právny štát efektívne fungujúcou sieťou najmocnejších hospodárskych zoskupení, ktorých obrat prekonáva hrubý domáci produkt celých štátov.

Kartelové strany potvrdzujú tendenciu, na ktorú už omnoho skôr počas dominancie masových strán upozorňovali **Mojsej Jakovlevič Ostrogorskij** a po ňom **Robert Michels** v tzv. železnom zákone oligarchizácie, podľa ktorého dochádza k paradoxu: konkurenčné prostredie ako významný faktor demokracie núti súperiace organizácie budovať pevnejšiu profesionálnejšiu štruktúru, pričom z dôvodov technicko-organizačných (komunikácia, čas, operatívnosť rozhodnutí), kompetenčných (bežný straník má nedostatok aktuálnych politických informácií a teoretických vedomostí) a psychologických (masy si vyžadujú autoritu, jasnú zrozumiteľnú líniu, podliehajú propagande podobne ako komerčnej reklame, vodcovia zasa túžia po neotrasiteľnej moci) sa otvárajú nožnice medzi členstvom a vedením. Stranícki lídri uprednostňujú názory nevolených expertov pred podnetmi z členskej základne. Po zvolení na najvyšší post zväčša bez protikandidáta inklinujú ku kultivovanej autokracii. Upevňuje sa hierarchizácia a byrokratizácia politických strán, ktoré síce vznikli ako produkt a podmienka demokracie, ale súčasne pripomínajú výrobné podniky, v ktorých pri rozhodovaní chýba vnútorná demokracia.

V tejto súvislosti nemožno zabudnúť na vývojovú tendenciu názorov. Pokiaľ v 19. storočí prevládali koncepcie, že politické strany presadzujú vznešené ideály, aké sú napr. sloboda, demokracia, prosperita, národné obrodienie a pod., neskôr sa viacej zdôrazňovalo spojenie dosahovania moci a na jej základe presadzovania svojich záujmov. Novší autori (**Max Weber**, **Joseph Schumpeter**) sa sústreďovali predovšetkým na otázku moci, spoluprácu politikov pri jej nastoľovaní.

Absenciu bezprostrednej komunikácie nahrádzajú elektronické médiá, najmä televízia. Takto sa vytvárajú predpoklady na vznik *mediálnych* strán s využitím techník a účinkov masovej kultúry, ktorá na rozdiel od skutočnej kultúry presadzuje unifikovanosť či vonkajšiu strakatosť na úkor plurality a farebnej mnohovrstevnatosti, celosvetovú kvantitu namiesto všeludskej kvality, tvorbu sociálno-psychických stereotypov namiesto ich rúcania, podnecovanie užívanie si namiesto impulzov k tvorivým zážitkom, efemérnosť namiesto trvácnosti, konjunkturálnosť namiesto tradície, ľahkú stráviteľnosť namiesto zložitých labyrintov hľadania, blúdenia, vracania sa a radosti z prekonávania prekážok, vtieravosť, podlizovanie sa autora na úkor jeho hrdosti, komerčnosť, trhovú zisk na úkor kvality, zmenu formálnych znakov

zodpovedajúcu zmenám obalov konzumných výrobkov namiesto vývoja a zmien obsahu a pod.

Štáty bývalého tzv. sovietskeho bloku začali transformáciu politických systémov, s ktorou súvisel vznik nových, oživanie bývalých a transformácia existujúcich politických strán v etape spomínanej kartelizácie. Prvé strany, ktoré vznikali na báze v parlamentných kluboch širokých ľudových hnutí, mali elitársky charakter. Združovali v porovnaní so súčasnosťou výraznejšie osobnosti (*party of notables*), známe v inom ako politickom prostredí. V zrelšej fáze išlo o pokusy zakladať masové strany, s jasnou ideologicko-hodnotovou profiláciou. Známe evolučné pravidlo hovorí, že ontogenéza v mnohom pripomína skrátenú fylogenézu. Počas urýchleného vývoja tunajšie strany nadobúdali podoby kombinácie zložené zo šesticte spomínaných stupňoch.

V jednotlivých etapách v štátoch dominovali rozličné štiepenia.

Etapa Štiepenie

- I. Komunisti (postkomunisti) – ostatní
- II. Reformní komunisti – ortodoxní komunisti
- III. Rýchla ekonomická transformácia (neskôr späť s privatizáciou) verzus pomalá, resp. minimálna. Ekonomickí víťazi a porazení
- IV. Štiepenie mnohonárodných štátov, oživenie etnických menšín
- V. Vzťah k vstupu do NATO, vzťah k vstupu do EÚ
- VI. Pravica verzus ľavica

Od prelomu dvoch tisícročí narastá neželateľný trend na starom kontinente. Slobodní občania prestávajú veriť tradičným demokratickým inštitúciám. Odmietajú sa politicky angažovať, lebo sú presvedčení, že ponúkané strany, hnutia a reprezentanti sa líšia predovšetkým vonkajším zafarbením, ale vnútri sú si stále podobnejší. Pravidlá politickej súťaže sú nastavené tak, že súperiace subjekty sa menia na úspešné a neúspešné firmy. A podľa toho sa správajú. Vnútrostranícky mechanizmus ostáva iba v stanovách.

Politické strany sa zbavujú starých ideologických predstáv, ktoré nenahrádzujú novými. Tlačia sa do širokého streda a prestávajú byť nositeľom hodnôt. Pôvodný cieľ strán – reprezentovať veľké sociálne a názorové spektrum – sa mení na presadzovanie skupinových, rodinných, moderných klanových a individuálnych záujmov. Ide o návrat o dve storočia späť, keď veci verejné ostávali v rukách početne málo vyvolených. Z pôvodnej myšlienky demokracie založenej na širokej občianskej spoluúčasti, ostáva iba torzo – konkurenčný volebný proces. Z verejného priestoru sa vytráca vecná a súčasne zrozumiteľná diskusia, ktorá o. i. pomáha občanovi zodpovedne sa rozhodovať. Politika sa

mení na biznis. Z voličov sa stávajú spotrebiteľia, ktorí sú oslovovaní počas volebnej kampane ako pri komerčnej reklame. Volebné miestnosti z roka za rok pustnú. A to nie iba pri výbere reprezentantov do Európskeho parlamentu. Občiansku angažovanosť v mimovolebných obdobiach supľujú malé skupiny aktívnych, niekedy až hyperaktívnych jedincov. Podľa **Zygmunta Baumana** (2002) žijeme v prostredí tzv. tekutej modernity⁶, v ktorom strácame tradičné väzby na profesiu, kolektív, región, ideové hodnoty a tým aj na politické strany. Stávame sa postmoderným nomádmi. Žijeme s pocitom slobody, ale v skrytom otroctve. Naša individualizácia nie je voľbou, ale osudom. Pohybujeme sa v labyrinte. **Jozef Lysý** zdôrazňuje, že „organizovaná modernita prináša so sebou prekvapujúco rovnako rozkladné prvky, aké priniesla modernita tradičnej spoločnosti.“ (Lysý, 2010, s. 87).

Záver

Žaba hodená do kotla s vodou, v ktorom sa pomaly zvyšuje teplota, nespozoruje, že sa raz uvarí. Verejná diskusia aj politická veda dlho spomínané trendy ignorovala. Kto na ne upozorňoval, toho nepočúvala alebo ostrakizovala. Vážne témy, ktoré trápia väčšinu populácie, prestala vnímať. Kritické upozornovania sa stali hlasmi volajúceho na púšti. Starý kontinent pripomína pacienta, ktorý roky ignoruje zásady životosprávy a naraz ho prekvapí nepríjemný zdravotný nález.

Netreba sa diviť občanovi, že ostáva počas volieb doma alebo sa obzerá po nových, formou a obsahom netradičných volebných zoskupení, ktoré často nemôžeme nazvať stranami. Rok 2016 potvrdil, že nielen v Európe, ale aj v USA spoločnosť vyzerá zásadne inak, ako ju vykresľuje mainstream. A zrazu prebudení bijú na poplach. Miesto hlbšej diagnózy spoločnosti a demokratickej diskusie o liečbe a potrebe zásadných zmien počuť panikársky krik. Je načase, aby sme túto tendenciu prestali vnímať ako osobitné dočasné zlyhanie jednotlivcov a nebudaj hry „temných síl“, ale ako v daných pravidlách objektívny proces, ktorý má hlboké spoločensko-politické príčiny. V tom sa ponúka veľký priestor pre politické vedy.

⁶ Autor sa opiera o vlastnosti kvapalín a plynov. Tekutosť vníma ako metaforu dnešnej doby. Tekuté látky si nevedia udržať svoj tvar, neviažu sa na priestor ani čas, ktorého tok je dôležitejší než priestor. Keď sa stretnú s tuhými látkami, valia sa ďalej neporušené, ale pevné látky sa pri tomto kontakte menia.

Literatúra:

- BAUMAN, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta, 2002. 343 s. ISBN 978-802-0022-707.
- EYSENCK, H. J. 1999. *The Psychology of Politics*. New Brunswick: Transaction Publishing, 1999. 317 s., ISBN 07658-430-1.
- GÁL, F. 1993. Po slovensky. Je to v riti... Kto nás emancipoval. In: *Domino efekt*, 28.5.1993, s. 5. ISSN 1335-4426
- KLÍMA, M. 2015. *Od totality k defektní demokracii. Privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 364 s., ISBN 978-80-7419-139-8.
- KLÍMA, M.. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998. 273 s. ISBN:80-86031-13-6.
- LIJPHART, A. 1990. Dimensions of Ideology in European Party Systems. In: Mair P. (ed.) *The West European party system*. Oxford: Oxford University Press, 1990, s. 253–266. ISBN 0198275838.
- LIPSET, S. M. – ROKKAN, S. 1967. Cleavage Structures, Party systems and voter alignments: An Introduction. In Lipset, S. M., Rokkan, S. (eds.) *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. New York: The Free Press, 1967. s. 1–64. ISBN 0029191505.
- LYSÝ, J. 2010. Spoločnosť a štát v krízach modernity. In *Evropská politická společnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 53–95. ISBN 978-80-210-5354-0.
- ŠVECOVÁ, N. 2104. Financovanie a kontrola financovania politických strán: možnosti a perspektívy. In: *Studia Politica Slovaca*, č. 1, 2012, roč. 5, ISSN 1337-8163, s. 26–38.